

Iš Žemaitijos į Vilnių studijuoti atvykęs ir čia gyvenęs, kūręs išskirtinio talento dailininkas JONAS ŠVAŽAS

Šeimų, kuriose ir žmona, ir vyras būtų dailininkai, Lietuvoje nemažai. Viena žinomiausių – tapytojo Jono Švažo ir tekstilininkės Marijos Švažienės šeima. Apie naujus kūrybos kelius tekstilininkams pramynusių Mariją rašoma šio žurnalo 12–13 puslapiuose. Lietuvos dailės istorijoje ryškų pėdsaką paliko ir jos vyras – vienas žymiausių XX a. 7–8 dešimtmečio tapytojas Jonas Švažas (1925–1976). Jis gimė 1925 m. rugpjūčio 5 d. tuometinio Mažeikių valsčiaus Urvikių kaime. 1938–1945 m. mokėsi Mažeikių gimnazijoje, tuo laikotarpiu lankė žymaus tapytojo akvarelisto Česlovo Kontrimo (1902–1989) vadovaujamą meno būrelį. 1946 m. atvyko į Vilnių ir čia su pertraukomis gyveno nuo 1946-ųjų metų. Tais 1946-aisiais jis pradėjo studijuoti Lietuvos TSR valstybiniame dailės institute (dabar Vilniaus dailės akademija), po kurio laiko studijas čia nutraukė, o 1948 m. įstojo mokytis į Kauno taikomosios ir dekoratyvinės dailės institutą. Vėliau sugrįžo studijuoti į Vilniaus valstybinį dailės institutą ir jį sėkmingai baigė 1953-aisiais. Tais pačiais metais tapo šio instituto tapybos dėstytoju, įstojo į tuometinę Lietuvos TSR dailininkų sąjungą (dabar Lietuvos dailininkų sąjunga), pradėjo savo kūrybą eksponuoti parodose. Institute jis dirbo 1953–1976 m., čia jam 1965 m. suteiktas mokslinis docento vardas.

Tapęs Lietuvos dailininkų sąjungos nariu, aktyviai įsijungė į jos veiklą: 1953–1959 m. buvo šios sąjungos Jaunųjų dailininkų sekcijos pirmininkas, nuo 1956 m. – sąjungos valdybos narys, 1959–1969 m. ir 1973–1974 m. – sąjungos Tapybos skyriaus (sekcijos) biuro pirmininkas, 1969-aisiais tapo tais metais pradėtų rengti Vilniaus tapybos bienalių (vėliau trienalijų) iniciatorius. Jis siekė, kad jos taptų tikra Vilniuje vystančia tapybos švente, išryškintų

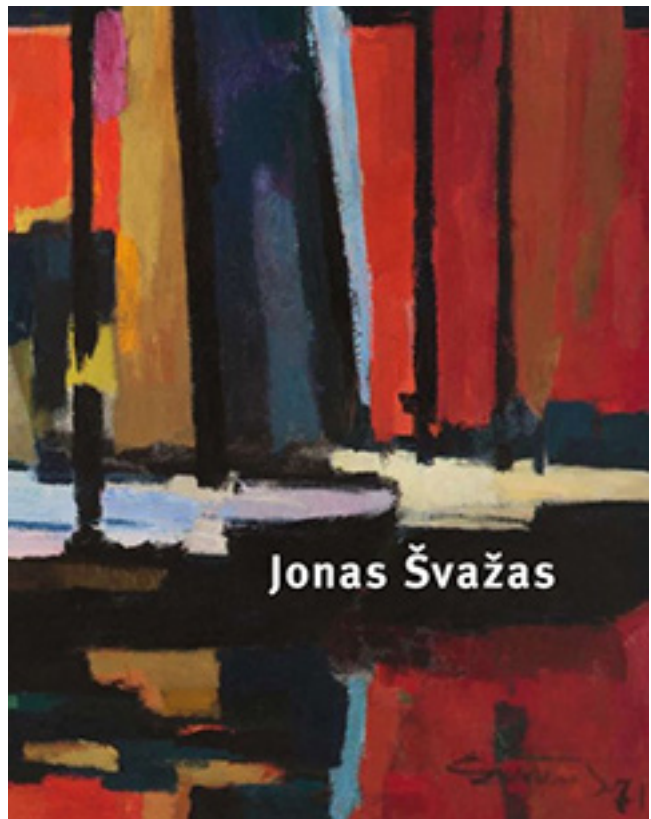

Jonas Švažas. „Autoportretas“. 1961 m. Saugomas Lietuvos nacionaliniame dailės muziejuje, LNDM T-570. Nuotrauka iš www.limis.lt

skirtingų mokyklų bei kryptų menines tendencijas. 1969, 1972, 1975 m. jis pats suorganizavo tokio tipo dailės parodas.

Savo pirmąją personalinę kūrybos parodą surengė 1965 m. tuometiniuose Vilniaus dailės muziejaus rūmuose (Vilniaus miesto rotušė). Dailininkui esant dar gyvam, antroji jo personalinė kūrinių

(Nukelta į 58 p.)

Jonas Švažas

2015 m. Klaipėdos „Baroti“ galerijos išleisto albumo „Jonas Švažas“ viršelis. Leidinį sudarė M. Švažienė ir S. Švažas

Jonas Švažas. „Laivų šventė“. 1976 m. Kūrinys saugomas Lietuvos nacionaliniame dailės muziejuje, LNDM T-5711. Nuotrauka iš www.limis.lt

paroda Vilniuje buvo surengta 1970-aisiais, o po jo mirties – 1977, 1985, 1995, 2006 metais. Nemažai jo personalinių kūrybos parodų yra vykę ir kitur: Rygoje – 1970 m., Kaune – 1971 m., pomirtinės: Maskvoje – 1978 m., Skellefteå, Kirunoje, Sandvikenė – 1980 m., Vienoje, Zalcburge – 1980 ir 1981 m., Klaipėdoje – 2005, 2015, 2019 metais. Kolektyvinėse dailės parodose susipažinti su jo kūryba jau turėjo galimybę ir Prancūzijos, JAV, Japonijos bei kai kurių kitų šalių meno gerbėjai.

1975 m. J. Švažui už nuopelnus pedagoginėje veikloje ir kūrybinius pasiekimus buvo suteiktas nusipelnusio meno veikėjo vardas ir įteikta LSSR valstybinė premija.

Nepaisant to, kad dailininkas Lietuvoje gyveno sovietmečiu, jis keletą kartų buvo išvykęs į užsienį: 1965 m. aplankė Prancūziją, 1966, 1973 m. – Jugoslaviją, 1968 m. – Indiją, 1971 m. – Kubą ir Maroką, 1974 m. – Didžiąją Britaniją, ten turėjo galimybę susipažinti su užsienio šalių menininkų kūryba, naujausiomis pasaulio dailės tendencijomis. Tai jį skatino ieškoti naujų saviraiškos būdų.

J. Švažas mirė 1976 m. gruodžio 14 d. Vilniuje, palaidotas Vilniaus Antakalnio kapinėse. Jo kapą ženklina antkapinis paminklas, kurį 1982 m. sukūrė skulptoriaus Stanislovas Kuzma (1947–2012) ir architektas Algimantas Alekna (1944–2007).

2005 m. rugpjūčio 5 d. Vilniuje, ant namo Jogailos g. 12, atidengta dailininkui skirta memorialinė lenta (skulptorius Jonas Naruševičius (1930–2020), architektas Petras Vytautas Zaranka (1933–2021). Joje iškaltas dailininko portretas ir tekstas: „Šiame name 1959–1976 metais gyveno ir kūrė žymus dailininkas tapytojas Jonas Švažas (1925–1976)“.

Menininku tapo ir Jono brolis skulptorius Kazys Švažas (1924–2018). Jis buvo sukūręs J. Švažo biustą, kuris stovėjo skverelyje prie Edzaro parduotuvės Mažeikiuose. 1992 m. spalio mėnesį jį kažkas pavogė.

Skelbiama, kad J. Švažo kūrybinį palikimą sudaro apie 600 tapybos darbų, daugiau kaip 300 pastelių ir apie 150 piešinių. Daugiausiai tarp jų yra urbanistinių ir pramoninių peizažų, iš kurių žymiausi šie: technikos motyvų ciklas: „Tiltas“ (1965 m.), „Kranai“, „Klaipėdos uoste“ (abu 1967 m.); „Transformatoriai“ (1969 m.), „Tilto statyboje“ (1975 m.). Tapė jis ir gamtos peizažus, savo kūriniuose išplėtojo medžio įvaizdį. Žymus ir jo anti-fašistinių kūrinių ciklas „IX fortas“ (1969 m.) bei ciklas Artimųjų Rytų tema.

Menotyriminkai pažymi, kad J. Švažas – vienas ryškiausių dailininkų šiuolaikinės lietuvių tapybos istorijoje. Jis iš pradžių, kaip ir daugelis jo kolegų dažniausiai tapė temines kompozicijas ir portretus, tačiau XX a. 6-ajame dešimtmetyje vienas pirmųjų Lietuvoje atsisakė oficialiajame mene vyraujančios žanrų hierarchijos, teminių figūrinių paveikslą iškeitė į peizažą. 1960–1965 m. kilus socrealizmui pakeitusiai meno atsinaujinimo bangai, J. Švažas tapo pagrindine klasikinio modernizmo judėjimo varomąja jėga, pagarsėjo ne tik kaip talentingas tapytojas, pedagogas, bet ir kaip parodų organizatorius.

Iš kitų dailininkų darbų J. Švažo kūriniai išsiskiria dekoratyvumu, apibendrinta forma, laisva ir metaforiška tikrovės interpretacija. Jo kūryba darė didelę įtaką anos kartos menininkams ir jaunimui.

Dailės žinovai akcentuoja, kad visuose J. Švažo paveiksluose ryški tam laikotarpiui ir visai lietuvių tapybai neįprasta spalvos jėga, plokštuminė erdvės traktuotė, svarbūs dekoratyvūs ritminiai geometriniai ir spalviniai elementai.

Ekspressionistinių fovistų atvirą spalvų intensyvumą savo kūriniuose su medžiu, Vilniaus senamiestio, laivų motyvais „Vilniaus senamiestyje“ (1962 m.), „Prie Anykštos ežero“ (1963 m.), „Trys medžiai“ (1965 m.) jis derino su formos ir piešinio abstrahavimu, didelėmis spalvinėmis plokštumo-

mis, juoda kontūrine linija ir raiškia faktūra. Būdingiausias J. Švažo gamtos peizažų motyvas – medžių grupės mieste, paupyje ar paežerėje.

Menotyrininkai pažymi, kad panašaus pobūdžio kaip gamtos ir senamiesčio peizažai yra šio dailininko paveikslai laivų motyvais. Kaip XX a. pradžioje futuristai ir vorticistai, taip ir J. Švažas žavėjosi veržlia industrinio pasaulio dinamika. Chemijos gamyklų, elektrinių statinių korpusus, vamzdynus ir bokštus, statybviečių kranus, aerodromus, uostus, geležinkelius, radarus ir tiltų atramas tapytojas vaizdavo sintetindamas formas, kartais fragmentiškai, kartais priartindamas, kad parodytų jų gigantiškus mastelius, užgožiančius aplinką. Tapytojas šiuos monstrus nudažė ryškiomis džiugiomis spalvomis.

XX a. 8 dešimtmetyje jis nutapė sodrių, kontrastingų spalvų kolorito Vilniaus senamiesčio vaizdų: „Vilnius. Muziejaus gatvė“ (1973 m.), ciklą „Vilniaus kiemai“ (1973–1975 m.), „Pilki namai“ (1976 m.), pastelijų: ciklas „Laivai“ (1968 m.), ciklas „Kranai“ (1970 m.), „Kranai uoste“ (1975).

Jo kūrinių turi įsigiję pagrindiniai mūsų šalies muziejai, tarp jų ir Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, Šiaulių „Aušros“ muziejus, Vilniaus dailės akademijos muziejus, taip pat ir kai kurie užsienio šalių muziejai (Latvijos nacionalinis dailės muziejus, Tretjakovo galerija Maskvoje ir kt.).

J. Švažo kūryba plačiai pristatoma išleistuose jam skirtuose dailės albumuose ir kituose leidiniuose.

1985 m. apie J. Švažo gyvenimą ir kūrybą išleista Irenos Kostkevičiūtės monografija „Jonas Švažas“, kurioje išspausdinta ir dailininkui skirtų leidinių bei straipsnių bibliografija.

Praėjus dešimtmečiui, 1995-aisiais, išspausdintas Irenos Kostkevičiūtės ir Marijos Švažienės sudarytas katalogas „Jonas Švažas. Tapyba“.

2003-aisiais išleista knygotyryninko prof. Vlodo Žuko sudaryta atsiminimų knyga „Jonas Švažas atsiminimuose“.

Dar vienas albumas „Jonas Švažas“ išspausdintas 2015-aisiais, kai buvo pažymimos dailininko 90-osios gimimo metinės. Jį sudarė menininko žmona Marija Švažienė ir sūnus Saulius Švažas, išleido Klaipėdos apskrities dailininkų sąjunga (KADS) ir jos „Baroti“ galerija. Tai didelės apimties leidinys, kuriame išspausdinta daugiau kaip 200 šio menininko kūrinių reprodukcijų, išsamus menotyrininkės Ramutės Rachlevičiūtės straips-

Jonas Švažas. „Vasara“. 1972 m. Kūrinys saugomas Lietuvos nacionaliniame dailės muziejuje, LNDM T-5657. Nuotrauka iš www.limis.lt

nis apie jo gyvenimą ir kūrybą, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos vyriausiosios bibliografės Giedrės Miknienės parengta dailininko bibliografija bei kita aktuali medžiaga.

Plačiai J. Švažo kūryba pristatoma ir Stasės Ramanauskienės knygoje „Kūrėjai ir jų memorialinės vietos“, leidinyje „100 šiuolaikinių Lietuvos dailininkų“ (2000 m.) Antano Rimvydo Čaplinsko žinyne „Vilniaus atminimo knyga: mieste įamžintos asmenybės“ (2011 m.) ir kt., taip pat periodikoje, internete. Apie jį rašoma ir žymaus kultūros veikėjo Sigizmundo Šimkaus knygoje „Žmonės ir pasaulis“ (1979 m.), poeto, vertėjo Jono Čekio leidinyje „Knygos kūrėjų talkoje“ (1995 m.), pedagogo, prozininko Stasio Bataičio knygoje „Atspindžiai“ (1994 m.) ir daugelyje kitų leidinių. Visi jie išleisti lietuvių kalba, dauguma – Vilniuje. Dailininko kūrybai reprezentuoti, populiarinti yra skirtas ir Maskvoje rusų kalba 1975 m. išleistas albumas „Ионас Шважас: Природа и индустрия“.

Tekstas parengtas pagal informaciją, viešinamą šiuose internetiniuose puslapiuose:

1. „Jonas Švažas“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*: <https://www.vle.lt/straipsnis/jonas-svazas/>.
2. „Jonas Švažas“, *Vikipedija*: https://lt.wikipedia.org/wiki/Jonas_%C5%A0va%C5%BEas.
3. „Jonas Švažas“, *Vilnijos vartai*: <https://www.vilnijosvartai.lt/personalijos/jonas-svazas/>.